

LÓCZY ISTVÁN

A NEMZET VÖRÖSMARTY MŰVEIBEN

A nálunk reformkornak nevezett időszak megfelelőjét az európai országok történetében általában a nemzeti ébredés, a nemzeti megújulás korának szokás nevezni, utalva a korszak egyik legfontosabb kérdésére. E kor jellemzője, hogy a nemzet néhány irigyelt kivételtől eltekintve még csak célként, megvalósítandó gondolati modellként létezik. Ennek a körülménynek dolgozatom szempontjából is nagy a jelentősége: így ugyanis nem szükséges kitérni a már létrejött, történelmi tényként létező nemzet mibenlétéről, meghatározásáról folyó vitákra, és még kevésbé kell azokban állást foglalnom.

A dolgozat tehát tudatosan korlátozódhat csupán két fő kérdés felvetésére: miért és mennyire vált eszménnyé a nemzet, és mint eszmény, hogyan jellemezhető. A dolgozat elemzései, kérdései tehát legalább annyira történeti, mint irodalmi jellegűek, ez a felhasznált történeti szakirodalom viszonylag nagy súlyában is tükröződik. Ez tudatos: a történelmi valóságra olyan érzékenyen reagáló Vörösmarty esetében ez a módszer, megközelítés használhatónak látszik, és tanulságokkal járhat.

A korszak egyik legfontosabb törekvése tehát a polgári nemzetállamok létrehozására irányul, két igen hatásos ideológiai fegyver: a nacionalizmus és a liberalizmus különböző válfajainak megteremtésével és felhasználásával. Ezek az eszmék mélyen behatolnak a művészetbe is, s élénken jelentkeznek például a romantika eszmevilágában.

Önmagában is, minden konkrétumtól eltekintve igen fontos számunkra az, hogy a kor a történelmi állapotok lényeges mértékű megváltozásának a kora, s ennek a kortársak annál is inkább tudatában vannak, mivel a legtöbb esetben a folyamatok már nem, vagy nem csak a gazdaság, hanem főleg a politika síkján zajlanak, látványos formákban öltve testet. Egy változó, átalakuló kor az erkölcs, a világkép átalakulását is jelenti vagy el-

indítja, s a történelemben lezajló változás módjánál, jól láthatóságánál fogva az emberi átalakulás problémái, bizonytalanságai és kétségei határozottabban körvonalazódnak. S különös élességgel jelentkeznek például Magyarországon, ahol egy alapjában a régi rendhez tartozó osztály kényszerül az újért folyó harc vezetésére, a túlélés érdekében önmaga korlátozására, s ezért ezeket a problémákat sokkal súlyosabban érzékeli. Mindez egyértelműen tükröződik Vörösmarty költészetében, s így szükséges, hogy a nemzet vizsgálata előtt bizonyos általános világnézeti vonásokat, jellemzőket is fel kell vázolni. Maga a világnézet pedig elsősorban mint értékek rendszere izgalmas számunkra, mivel az újabb szakirodalom alapján úgy tűnik, magát a nacionalizmust is értékrendszerként kezelve lehet a legjobban megközelíteni és definiálni.¹ A definíció tehát általában így hangzik: a nacionalizmus olyan világnézet, értékrend, lelkiállapot, amelyben a nemzet a legfőbb érték. Ennek a világnézetnek, kialakulásának és jellemzőinek a leírása tehát a dolgozat témája.

A felvilágosodás alaposan megingatta a vallás tekintélyét, ugyanakkor azt az emberi gondolkodás minden területéről teljesen kiirtani nem volt képes. S ez a tény a felvilágosodás korszakának elmúltával súlyos tehertételt is jelent az újabb nemzedékek számára: a vallásosság túl hosszú ideig jelentette a gondolkodás kereteit ahhoz, hogy elvetése most ne okozzon hiányérzetet. A felvilágosodás nem volt képes teljesen betölteni az űrt: az értelem uralmát néhol irracionalista, mindenesetre általában érzelengközpontú tendenciák törik meg. Ezek egyszersmind az idealizmus újabb megerősödéséhez kötődnek, ugyanakkor a keresztény istenképzet elhalványulásával nemigen képesek a tökéletes bizonyosság elérésére.

Egyelőre úgy tűnik tehát, hogy az új világ kialakulásának a kortársak inkább a kínzó, nyugtalan vonatkozásait érzékelik, ezeket a kor legfontosabb problémái közt számontartva: "... van korunknak egy baja, melyet előbbi századok, ily kiterjedésben legalább, nem ismertek, s ez azon kétkedés, mely most életünk minden viszonyain elterül, lealázva mindent, mi emelt, eltagadva, mi boldogító, elvéve, mi nélkül nem élhetünk ... Boldogtalanok vagyunk..." - írja Eötvös **A karthausiban**.

A vallásosság megrendüléséből eredő problémák közül számunkra főleg kettő lényeges. Egyrészt szükség van egy elvre, amely képes magyarázatot adni az emberi világ sajátosságaira, a történelem menetére, esetleges céljára vonatkozóan - nem véletlen, hogy a kor a történetfilozófia egyik nagy korszaka is. Másrészt az egyéni cselekedetek megalapozásához

egy stabil erkölcsi rendszerre van szükség, ehhez pedig egy etikai rendező elvre. A kanti megoldás, az értékcentrum nélküli etika a romantikusok számára általában elfogadhatatlan. A nagy hatású német *Athenaeum* körének állásfoglalása határozottan elutasító: "A kantiánus kötelessége (Pflicht) úgy aránylik a becsület parancsához, a hivatás szavához, a bennünk lakó istenség parancsához, mint a szárított virág egy élő törzs friss virágaihoz."³

A korra így erősen rányomja bélyegét egy újabb bizonyosság keresése. A kísérletek - az egyéniségtudat megerősödésével - általában arra épülnek, hogy az új értéknek összhangban kell lennie az emberi lélekkel, sőt azt magában az ember belső világában kell először meglegelni.

Ennek lehetőségei igen széles skálát alkotnak. Szélsőséges formája a világtól való elfordulás, hiszen: "... nincs-e az egész világ bennünk? Lelkünk mélységeit nem ismerjük. Saját belsőkbe titokzatos út vezet. A világ örökkévalósága, a múlt és a jövő vagy bennünk van, vagy sehol. A külvilág: árnyékvilág..."⁴ S elfér ezen a skálán a nemzet szolgálataba állított élet is, szolgáltatathatja a nemzet is a keresett bizonyosságot. Ennek általános okai közül ki kell emelni az alábbiakat.

- a kor felfogásában a haza iránti szeretet eleve a lélekben meglévő, természetes érzés;
- mégpedig azért, mert a külvilágban a haza azon dolgok egyike, amelyek a lélek számára ismerősek, amelyeket szemlélve szinte magára ismer; e két gondolat igen határozottan jelentkezik Kölcsey *Mohács* c. művében, tehát egy értekező jellegű írásban, érvként;
- a nemzet mint természetes emberi közösség feloldhatja a romantikusok mély magányérzetét;
- a nemzetnek rendkívül szoros a kapcsolata a kor talán legnépszerűbb eszméjével, a szabadsággal, miután a reakciót a nemzetek feletti, a nemzeteket történelmi realitásként el nem fogadó Szent Szövetség képviseli, s így a zsarnok, az elnyomás elleni küzdelem általában egyúttal nemzeti küzdelmek formájában jelentkezik;
- s végül a nemzetek alkalmas keretet biztosítanak a történelem leírására is.

Általában véve tehát ezek a körülmények teszik lehetővé, hogy a nacionalizmus a kor egyik legnagyobb hatású világnézetévé váljon, és hogy a romantikával szorosan összefonódjon.

A továbbiakban azokat a konkrét - s most már Vörösmarty világképén belüli - tényezőket kell számba venni, amelyek nacionalizmusát - szinte alternatívák nélkül - kialakították.

Sajátossága ennek a világképnek, hogy a kor kétségei áttételeSEN, a világ felépítéséről és az emberről alkotott képben fogalmazódnak meg.

Az emberkép legnyugtalanítóbb eleme az emberi természet kettőssége. Az ember "a föld s az ég fia", "örült sár", de ugyanakkor "istenarcú lény", végtelen és esetleg végtelen ellentmondások hordozója. Nem egyszerűen a földi létnek alávetett, de alapjában égi természetű lény, hanem a két komponens egyaránt determinálja. S az esetleges bizonyosság lehetősége, a világ transzcendens alkotóeleme maga is inkább a bizonytalanság forrása lett: már csak pusztá létezése biztos, természete - és szándéka, ha van egyáltalán - kiismerhetetlen. Többféle képzetével találkozunk. Az egyik, talán a legnyomasztóbb: a nihil, az ember iránt közönyös, tulajdonságok nélküli végtelen, a "sötét és semmi", a "lény nem lakta ég". Másrészt azonban találkozunk egy halványan isten emlékét is őrző hatalommal, amely bizonyos mértékben meg is nyilatkozik az emberi történelemben, célja és szándéka azonban ismeretlen. Ezt jelzi a megnevezések sokfélesége: hol a teremtmény, majd bánatában megőszülő isten, hol az "ellenséges istenek" vagy éppen az "átoksúly" képét ölti magára. Az ember egyik komponensében megnyilvánuló transzcendens világ tehát maga is igen ellentmondásos, ami semmiképpen sem magyarázható a világkép időbeli megváltozásával, mivel e sokféleség egyszerre jelentkezik, néhol egyetlen versen belül is, mint például az **Előszó**ban. A dolgot tovább bonyolítja, hogy a világ és az ember szellemi alkotóeleme érezhetően nem azonos, hiszen az emberi természetben rejlő égi minőség mindig a Jó oka és hordozója. Tulajdonképpen tehát Vörösmarty világképének határozottságát nem szabad a kérdésekre adott válaszok, magyarázatok határozottságaként értékelni. Inkább bizonyos markánsan megfogalmazott kétségek, kérdések vonulnak végig egész költészetén.

Az ember tehát ezt az egyértelműen pozitív szellemiséget egyesíti magában a negatív, a földi összetevővel, ezzel egyben örökkévalóság és mulandóság ellentétét is megtestesítve. Ennek az együttlétnek az eredmé-

nye azonban nem a két komponens harmóniája, hanem örökös küzdelmük. Még egységük sem teljesen biztosított, az égi szféra már az élet során elveszíthető. Így az ember célja nem lehet más, mint önmagában biztosítani, megtartani a földi és égi elem egységét, ez pedig csak az "éghez" való erős kötődés útján lehetséges. "A föld elveszendő" - ezért a földi menny keresésének programja, mely egyben boldogságkeresés is.

Ennek formáit vizsgálja Martinkó András **Földi menny**⁵ című tanulmányában. Az általa felsorolt példák alapvetően az individuális és a közösségi formák csoportjába oszthatók. A továbbiakban arra szükséges kitérni, hogy a két csoport közt milyen jelentőségbeli különbség van, mivel magyarázható, hogy Vörösmartynál az abszolút biztos boldogságot - és nála a boldogságnak feltétele, hogy bizonyosság, emberi "kényttől" függetlenül létező valóság legyen - egyedül a nemzet biztosíthatja.

Az individuális boldogságnak filozófiai jellegű akadályai is vannak, számunkra most ezek lényegeseek. A leginkább számításba jöhető szerelemnek például két fontos tulajdonsága: egyrészt az eléréséhez szükséges eszközök fölött nem rendelkezünk, másrészt pedig eltűnt a világból az "aranykori hűség", az "állhatatosság a szerelemben" (**Jelenkori szerelem**, 1831.), ennek a fajta boldogságnak tehát a kor általános erkölcstelensége is útját állja.

Van azonban egy, a kérdést szinte önmagában is eldöntő körülmény: az, hogy végül az ember a nihil, a "sötét és semmi", vagyis a halál birodalmába kerül. Ez egyike a Vörösmartyt leginkább nyomasztó gondolatoknak:

Most a nagyság minden érzetével
Egy kis sirgödörbe férjek-e?
Vágyamat, mely éggel földdel ére,
Most maroknyi por temesse be?
Nyom s jelenség nélkül így romoljak,
Könnyezetlen sorsban elbomoljak,
Mint a puszták bujdosó vada?
El ne hagyj így vesznem, oh teremtető!
Vagy mért adtál ennyi érzetet?

(Börzsönyben)

A halál tehát mint minden emberinek tagadása, egyben az emberi élet egészének értelmetlenségét látszik bizonyítani. Van azonban a halálnak egy neme, amely éppen ellenkező töltést hordoz, biztatóan, az ember számára elfogadhatóan jelenik meg. Ez pedig a hazáért élő ember, a honfi halála, nem véletlen, hogy a **Szózat**nak éppen ez az egyik érve:

Bölcsőd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

Ez életetőd s ha elbukál,
Hantjával ez takar.

Ez a halál ugyanis biztosítja az egyén megmaradását a nemzeti szellemben, bizonyos túlvilági létét, örökkévalóságát. A nemzet egy idea földi megvalósulása, az éghez, a transzcendens világhoz tartozik, az érte élők egy ilyen kötelék tagjai, egy biztos erő részesei. A nemzet tehát a földi menny megvalósítója, így lesz "isten képe", "hatalma üdve és neve az ég-gel mérkőző" - mint a **Honszeretet**ben megfogalmazódik.

Másrészt a nemzet az egyéni sors felett álló bizonyosság, az egyéni sors csapásai ellenére is "éltető". Így mindazt biztosítja, ami az individuális formákból döntően hiányzik.

Mint láttuk, a Vörösmarty világképében rejlő sajátosságok a nemzet feltétlen eszményítéséhez szinte egyenesen vezetnek el, más lehetőséget nem is igen hagyva. Így az is nyilvánvaló, hogy ebből egy szilárd etikai rendszer is létrejön, amelynek a haza áll a középpontjában.

Ezzel Vörösmarty számára a kor egyik nagy dilemmája, ha eléggé elvontan is, de megoldódott. "Az erény egyedüli méltó meghatározása az, melyben a közérdeket az egyéni érdek fölé helyezzük"⁶ - ezek Vauvenargues szavai ugyan, de jól kifejezik a magyar reformkor nagyjainak álláspontját. Hogy ez éppen ekkor mennyire aktuális volt, és hogy milyen politikai és a legszorosabban vett gazdasági érdekekből eredt, az közismert. Azonban bármennyire is magától értetődő volt ez egyesek számára, a többség nemigen mutatott hajlandóságot az elv elfogadására vagy pláne a gyakorlati konzekvenciák levonására. Így a dilemma abban állt, hogy miként lehet a tételt logikusan be is bizonyítani. Különböző megoldások születtek, s a kísérletek nagy száma mutatja a dolog valóban gyakorlati jelentőségét.

Széchenyi egyik - jószágigazgatójához írt - levelében közérdeknek és magánérdeknek szinte egybeeséséről beszél: "Törekedjünk inkább a közjóra, mint csak magunk haszna elérésére. És ha nem csalódom, előbb-utóbb bizonyosabban fel fogjuk találni önhasznunkat, ha a közjót előmozdítjuk, mintha kirekesztőleg a magunk dolgainkra ügyelnénk."⁷ (1828.) Illúziói azonban nincsenek, s az ugyanebben az évben keletkezett *Lovakról* szóló művében ugyanezt már egészen másképp fogalmazza meg: "... én sem tapsolok annak, hogy a cselekedeteknek leghathatósabb indító oka a nyereség; de a dolog úgy lévén, ki teher arrul! És nincs-e nekem igazam, hogy minekutána az emberek természetét meg nem változtathatom, a legerősebb rugó által akarom a közjót előmozdítani."⁸ Ez a nagyon reális felfogás azonban eléggé tártalan marad. Tulajdonképpen a közérdek melletti érvelések sorába tartozik a nemzeti dicsőség felidézgetése is. A nemesség amúgy is szívesen emlékezett a múltra, hiszen abban a nemzeti nagyság mellett elsősorban saját nagyságát fedezhette föl. A képzet azonban alaposan megváltozik akkor, amikor - mint Vörösmartynál is - két új elemmel bővül: egyrészt egyre jobban megfogalmazódik a múltbeli, a hazáért hozott áldozatok és a nemzeti dicsőség közti összefüggés, másrészt, ráadásul az előbbivel szoros kapcsolatban, egyre inkább hangsúlyt kap múlt és jelen ellentétessége.

Sajátosan érvel a "jótett" érdekében Jósika Miklós. Az *Abafi* a jó iránti belső igény kialakulását követi nyomon egy fiatal nemesben. Nála a jótett "kézzel fogható következménye": "hogy az benne, egybehasonlítva a rossz tettek múló gyönyörével, ... kellemes érzést idézett elő; jótett után többnyire vigabb, nyugodtabb volt. Ő maga ezt eleinte minden további utógondolat nélkül vette észre; később egy nemével a meglepetésnek, tovább-tovább figyelemmel s végre bizonyos számítással a jótett következményére, mely, miként tapasztalá, sohasem maradt ki."⁹ Érvelésének belső ellentmondását maga fogalmazza meg a művéhez írt *Toldalékban*. "Veszélyes magvát hordja a romlottságnak méhében", mondja, hogy a költői művekben a jó elnyeri jutalmát, a gonosz pedig megbűnhődik, mert így az olvasó az erényt és a bűnt nem önmagáért, hanem a hozzájuk kapcsolódó jutalomért illetve bűnhődésért szereti illetve ítéli el. Magában a regényben azonban ugyanilyen kapcsolódás jön létre, még ha pusztán belső jutalomról van is szó.

Ezt a kis kitérőt talán nem volt fölösleges megtenni, mert egyrészt mutatja, hogy a Vörösmartynál meglehetősen elvontan, áttételesen

megfogalmazódó, illetve inkább az egész életművében rejlő és abból kikövetkeztethető eszmék mennyire a kor életbevágó problémái voltak, másrészt a másfajta próbálkozásokat megvizsgálva szembetűnő teljesítményének nagysága, a műveiben megnyilatkozó filozófia határozottsága, stabilitása.

Ezzel az első fő kérdés tárgyalásának - hogy tehát milyen szerepet tölt be a nemzet ebben a világképben, illetve hogyan alakulhatott ki a nemzetnek ez a szerepe - nagyjából a végére értünk. A továbbiakban ennek az eszményként létező nemzetnek a jellemzése a feladat, vagyis: milyennek kell lennie, hogy meg is feleljen ennek a szerepnek. A jellemzést két szempontrendszer szerint kell azonban elvégezni: el kell helyezni ezt a nemzetképet a nacionalizmus irányzatai közt, másrészt vizsgálni kell mint államot, azaz össze kell hasonlítani a kor más állam-modelljeivel.

A nacionalizmus irányzatai közt a döntő különbséget a nemzet értelmezésében lévő eltérés jelenti. A nemzet mindenképpen valamilyen emberi közösség, s a definíciók abban térnek el egymástól, hogy milyen azonoságnak kell lennie a közösség tagjai közt. Így alapvetően kétféle meghatározás jön létre. A nemzet lehet az "egyazon államban élők összessége", mint azt a francia Enciklopédia állítja, itt tehát a közös államiság a döntő. A nacionalizmus másik iránya, a kulturális vagy szellemi nacionalizmus szerint viszont a nemzet kulturális közösség. Műtán a kultúra közösségét elsősorban az azonos nyelv biztosítja, így ez a felfogás egyben az etnikai elvhez is szorosan kötődik. A két áramlat atyjának Rousseaut illetve Herdert tarthatjuk, s nem nehéz belátni, hogy az egyes definíciókban konkrét, adott politikai állapotok tükröződnek. Még inkább így van ez Kelet-Európa soknemzetiségű birodalmaiban: a nemzet fogalma itt sem elsősorban tudományos vitákban, hanem a politika harcaiban, azok céljainak szolgálatában alakul ki, így magán viseli azok minden ellentmondásosságát is.

A magyar nacionalizmusnak két, politikailag egyre nyomatékosabban jelentkező problémával kell egyszerre szembenézni, amikor célját, a nemzetet definiálni akarja. Az egyik problémát Wesselényi így fogalmazza meg: "Azon erős kötelek, melyek mindenkit oly hatalmasan kapcsolnak honához, nyelv, vallás, ugyanazon nemzetség törzsektől vett származás s egyenlő szokás s életmód egyiránt ugyanazon egy édesanyának térszen mindent gyermekévé s a nagy háznép egymáshoz vonzó tagjává. Minálunk sokféle nyelv, sok religio, számtalan különböző szokások s hányféle nemzetség!

Bajos, szinte lehetetlen ezen hézagokat kipótolni, csak a haza, polgári alkotmány s törvény iránt egyenlő buzgóság teheti. Ezt pedig egyedül az eszközölheti, hogy a nemzetiség s polgári alkotmány malasztait minden nyelvű, vallású és származásúakra egyenlően terjessze."¹⁰ Wesselényi tisztában van azzal, hogy a legerősebb kapocs a kultúra, az etnikum közösége, de ennek alkalmazása nem lehetséges -- hiszen a soknemzetiségű Magyarország végét jelentené. Ezért az állami elv elfogadása, s gyakorlatba való átültetése mellett szól.

Elméletében - például a **Kelet népében** - és gyakorlati politikájában nagyjából ez Széchenyi nézete is.

Ennek az elvnek az elfogadása azonban két újabb fontos kérdést vet föl. Egyrészt a kor lényegesnek tartja a nemzetiségek asszimilálását, mert ennek sikere nyilván alapvető politikai problémákat oldana meg - ez pedig ütközik a nemzet=állam elvével. Az asszimiláció kérdésében a kulturális nacionalizmus hatása és belső kialakulása egyaránt felfedezhető. Herder tételesen megfogalmazza, a Perzsa Birodalomról szólva: csak az egy népből álló birodalom lehet stabil, mert ennek természetes alapja van, a többi pusztulásra van ítélve.¹¹ De természetesen a hazai tanulságok, és más történelmek tanulságai is alátámasztották ezt. A herderi tétel megfelelője Vörösmartynál is megtalálható: "... a köztársaságok legbizonyosabb halála még eddig a heloták vagy a meghódított s nem asszimilált idegenek sokasága volt..."¹² A nemzetiségek kérdésén kívül pedig még egy, legalább ennyire életbevágó kérdés létezik: az államnak nemzetalkotó elvként való elfogadása hatásos fegyver lehet a Habsburg-birodalom kezében is. A magyar nacionalizmus nagy elvi problémáját tehát így fogalmazhatjuk meg: hogyan lehetséges a nemzeti függetlenség mellett érvelni a Birodalom ellenében úgy, hogy az érvrendszert ne használhassák fel a nemzetiségek, vagy esetleg az a nemzetiségek ellen is felhasználható legyen - illetve más oldalról: hogy lehet a nemzetiségek fékentartására olyan érveket felsorakoztatni, amelyeket a Birodalom nem tud a magyarság ellen fordítani, sőt, amelyeket a Habsburgok ellen is fel lehet használni. Hiszen a két probléma egyszerre jelentkezik. S miután a két érvrendszer együttes alkalmazása szükségképpen erőszakos magyarosítással járt volna, s ezt a reálpolitika, ha kényszerűségből is, de elutasítja, így a magyar nacionalizmus, ha nem is vegytisztán, de két ágra szakadt. A kulturális elv jelentkezik a Habsburgokkal szemben - bár a kultúra harcainak, például a nyelvharcnak természetesen államhatalmi vonatkozásai is vannak -, s az államelv a nemzetiségekkel szemben.¹³

Az irodalomban mindez persze ilyen tisztán általában nem jelentkezik. A leggyakrabban, tulajdonképpen a kérdés megkerülésével, egy erős és hatalmas Magyarország áll előttünk, minden további részletezés nélkül:

Adja isten, hogy hazánknak,
Mint a nagy király alatt,
Három tenger partvidéke
Alkosson határfalat.

- írja Bajza **Borénekében**. Ezek a régi Magyarország nagyságát idéző művek persze azért rejtenek bizonyos koncepciót, mivel főként azokat a korokat idézik, amikor a soknemzetiségű ország független is volt.

Vörösmarty álláspontja meglehetősen biztonsággal következtethető ki, mivel az nem csupán költői műveiben fejeződik ki, de azért nem szabad ezt valamilyen nagyszabású politikai elméletként kezelni.

A "nemzetiség", tehát a nemzeti jelleg, a kultúra közössége és annak tudata nála nem lehet a nemzet másodlagos, esetleges tényezője. Tanúsítja ezt az is, hogy a nemzeti jelleg elvesztését a - később még tárgyalandó - elaljasodás egyik okának véli:

"S hová jutánk már, mily alacsony fokig?

...

Mi megtagadtuk önmagunkat ...

S élünk, bitang nép, a magas ég alatt,

Már nem hasonlók senkihez: elfolya

A téttevő kor s milliókra

Lelki halál vala eljövendő."

(V. Ferdinánd királyhoz)

"Nem magyar a magyar, elfordult természete, méltó Hogy hamar elveszen, mert lennie szégyen ezentúl." - mondja Bornemissza az **Egerben**.¹⁴ Így. hát nyilvánvaló, hogy most, amikor a nemzet újjászületése a cél, annak egyik eszköze éppen a "nyugvó nemzeti lélek" felkeltése (**Virág Benedekhez**), a nemzeti sajátosságok megerősítése illetve megújítása. "Minden nemzetnek csak saját nyelvében vannak letéve kiirthatatlanul gondolkodása, érzelmei..." - írja a **Kelet népére** való reagálásában,¹⁵ s a nyelv és a nemzet

ilyen szoros összekapcsolása, úgy tűnik, a kérdést el is dönti. Ugyanott nemzetiség és egység közt is szoros összefüggést állít fel ("Nemzetiség nélkül nincs egység ..."), márpedig az egység Vörösmartynál az egész jövőendő biztosítéka. A nemzetiségeket mindazonáltal a magyar államon belül képzelettel el továbbra is, mégpedig hosszú távon a nemzetiségek önkéntességére alapján. Először is egyetért Széchenyivel abban, hogy a nemzetiségek megszeliidítésére a magyar állampolgárság vonzóvá tételét kell felhasználni. Széchenyi gondolatai, melyekkel Vörösmarty nem száll vitába: biztosítsanak a magánéletben mindenkinek teljes nemzetiségi- és vallásszabadságot, vagyis kerüljék el az erőszakos magyarosítást is, a közéletben pedig folyjanak magyar nyelven az ügyek. Cserébe mindenkire ki kell terjeszteni az alkotmányt. Vörösmartynál azonban egy ezzel összefüggő, ezen alapuló de túl is lépő gondolat is megjelenik. A *Hedvigben* így:

Im ezek mi szép ígék, mi szentek!
Lengyelország hős királya, férjem,
Kit szívemben hordok, hű jegyelted!
Nem leend-e megvetett ajándék,
Majd ha fényben eljövendesz értem,
S én kitárom e csodák világát
Ifjú, hős, de még vad nemzetednek?
Durva nyelve, melyen eddig a düh
S a harag vad győzödelme hangzott,
Általam most szent ígékre hajland ...

Ha eléggé haloványan is, de feltűnik itt a kulturált - a környezeténél mindenképpen kulturáltabb - és ezt a kultúrát át is adó magyarság képe. Most már nem a harcok, hanem a kulturális fölény lehet a döntő a nemzet sorsa szempontjából. Ha ezzel kiegészítjük a fentebb elmondottakat, akkor Vörösmarty nemzet-elképzelését így írhatjuk talán le: magyarokat és nemzetiségeket egyesítő állam, amelynek fő tényezője, fenntartó ereje a magyarság, létjogosultságának s a nemzetiségek önkéntességének a biztosítéka pedig a magyarság magas színvonalú kultúrája, s az ország mindenkire érvényes, mindenkinek jogokat biztosító alkotmánya.

Hogy a nemzeti kultúra Vörösmarty számára fontos dolog, az nem szorul bizonyításra. Azonban nem érdektelen a tágabb összefüggések feltérképezése, ami még ehhez a sajátos nemzet-modellhez is szolgáltatathat újabb

adalékokat, ami eléggé hipotetikus jellege miatt nem is teljesen szükségtelen. Ennek érdekében a történelemre, nemzet és történelem viszonyára való kitekintés látszik a legcélravezetőbbnek. Természetesen a dolgozatnak semmiképpen sem lehet feladata Vörösmarty egész történelemszemléletének elemzése. Ennek csupán néhány, a téma szempontjából különösen fontos elemét mutathatja be. Így persze megvan annak a veszélye, hogy a dolgozatba a kelleténél több hipotézis kerül. A belső összefüggések szem előtt tartása azonban a megalapozatlanokat remélhetőleg kiszűri majd.

Vörösmarty egyik alapvető élménye a "régi dicsőségünk" és a jelenbeli "tehetetlen kor" közötti ellentét. Ezt lelkesítő vagy éppen elítélő szándékkal tárja kora elé, de fontosabb ennél, hogy okát is kutatja, s a meglelt magyarázat történet szemléletének egyik legáltalánosabb vonásává válik. Mitől függ, hogy egy nemzet "nemes nagy és dicső", vagy éppen tehetetlen, elfajult, elaljasodott? Mi jelenti egyáltalán az elaljasodást? Miért lehet a magyarság múltja és jelene ennyire ellentétes? Ezek a fő, egész költészetén végigvonuló kérdések. Az elaljasodás egyik tényezőjét már megjelölhettük a nemzeti jellegtől, a nemzeti sajátosságoktól való elfordulásban. Ez azonban még maga is legalább annyira okozat, kísérő jelenség, mint ok. Az igazi magyarázat valószínűleg a Vörösmartynál meglevő, a Jó és a Rossz közötti sajátos viszonytal függ össze.

...a hosszú nyugalom henyesége lerontja
A nagy nemzeteket s a sas fia gyáva galamb lesz.

(Zalán futása)

Nem szólok ellenségről, mert mi nemzet
Kerülte még el ellenség vasát,
És lett dicsővé ellenségtelen?

(Árpád ébredése)

Rengeteg példát lehetne sorolni erre az összefüggésre. Különösen gazdag ebből a szempontból az **Árpád ébredése**, amelynek egyik részletében az istenség úgy bünteti meg a nemzetet, hogy "alunni hagyta őt egy századig". A továbbiakban pedig így mondja el a Költő a nemzetet jelképező bálvány sorsát:

S ott állt a bálvány szív- s lélektelen ...
S ím, a hatalmas jött és ráütött:
Súlyos csapása megrázkódtatá
A tompa bálványt; az feléledett,
Érezni kezdé elholt ízeit,
És fájt az élet a zsibbadt tagoknak ...
De a fájdalomban élet hangja kelt.

Az összefüggés nyilvánvaló: a rosszból, a csapásokból és megpróbáltatásokból fakad az erő, a szembeszállás képessége, míg a hosszú időn át tartó nyugalom ezen képességek visszafejlődéséhez vezet. Az összefüggést a korban mások is megfogalmazzák, így Kölcsey is, többek között a **Mohácsban**,¹⁶ bár ő nem kizárólagos érvennyel: "Szerencsés történetek felvirágoztathatják, dicsőségre emelhetik a nemzetet; de a balsors csapásaiból is eredhetnek magas érzelmek. Szerencse hiúvá is teszen ..."

A történelem Vörösmarty számára kihívások és válaszok sorozata, és a nemzet számára nem a kihívás hiánya, hanem a válaszadás képessége az elérendő állapot. Hiszen elég a török háborúkra, mint a nemzeti nagyság egyik bizonyítékára gondolni ahhoz, hogy belássuk: ezt a nagyságot nem feltétlenül a győztesen megívott harcok jelentik, ezek a küzdelmek ugyanis az egész nemzet szempontjából semmiképpen sem voltak azok. Mindennél pontosabban fejezi ki ezt az **Árpád ébredése**:

S a szellem, oh, a mindig éber őr,
Mely balszerencsén nőtt fel s lőn erőssé,
Mely csüggedetlen látta volt Nikápolyt,
Melyet le nem vert Várna és Rigó-tér;
Az végre megtört tunyaság miatt ...

Ezért "nincs vég semmiben", ezért lehet a cél mindenekelőtt a küzdés, amely így az életet, a fennmaradást biztosítja. S valószínűleg a küzdelem, a történelemmel való párba-jelvetelének a képtelensége az elaljasodás, elzúllás alapvető tényezője. S ez közel áll a nemzethalálhoz, amit Vörösmartynál nem feltétlenül kell fizikai megsemmisülésként értelmezni: "... kevés nép tűnt el még végképpen a föld színéről, többnyire élván az mind töredékenként, eloszolva, átalakítva, idő és idegen elemek által; de

itt nemzetről van szó, s tagadhatatlan, hogy sok nagy és virágzó nemzet szünt meg nemzet lenni, hogy hosszas életükben van valami az egyesek életkoraihoz hasonlító ..."¹⁷

A történelem azonban nem jelent mindvégig változatlan kihívást. Ezt a legjobban szintén az **Árpád ébredése** fejezi ki, ami teljesen érthető, ha a mű keletkezésének körülményeire gondolunk.

Elaljasodtunk test s lélek szerint.
Mi, nem hasonlók harcos őseinkhez,
Kik durva ésszel bár, a kor nyomától
El nem maradtak: mink levetkezénk
A harc fiát, s fegyvertelen kezünk
Nem nyula műhöz, könyvhöz.

A különböző korokban a nemzetnek tehát különböző követelményekkel kell szembenéznie, azoknak eleget tenni, konkrétan: az ősök számára a harc volt a fennmaradást biztosító magatartás, jelenleg azonban a kor más: a kultúra, a tudomány munkáját, békés munkát követel. A kultúra és tudomány mellett érvelő más művekre szükségtelen utalni. Maga az **Árpád ébredése** ezt "cselekményével" is igazolja, mégha az, alkalmosságának megfelelően, kissé didaktikus is: maga Árpád tartja fontosnak a költői alkotást, a színházat pedig a magyarság életképességének bizonyítékaként értékeli. De a legnagyobb jelentőségű talán az ősök harca és a kultúra összevetésének a pusztá ténye, s az, hogy ebben az összevetésben a kultúra egyenrangú félként állja meg a helyét. Szerepe tehát rendkívül nagy Vörösmarty gondolatrendszerében, s nyilván önmagán túlmutató jelentőséggel bír. Ennek pedig mindenesetre egyik oka lehet a nemzet-elképzeléssel való szoros kapcsolata, ahol tehát a kultúra az ideálisnak tartott forma megvalósításának egyik feltétele.

Vörösmartynál, mint láttuk, nemzet és alkotmány között is szoros az összefüggés. Ezért indokolt a nemzetet mint államot, mint társadalmat is értelmezni. Egyfajta "társadalmi szerződés" körvonalai rajzolódnak ki nála, s így érintenünk kell Rousseau elméletét is, mert a két elképzelés közt meglepő hasonlóságok vannak. A társadalmi szerződés alapkérdése Rousseaunál:¹⁸ "Megtalálni a társulásnak azt a formáját, amely a köz egész erejével védi és oltalmazza minden tagjának személyét és vagyonát, s amelyben, bár az egyén egyesül a többiekkel, változatlanul csak önmagá-

nak engedelmeskedik és éppolyan szabad marad, mint amilyen azelőtt volt." A megoldás pedig: "Minden személy, valamennyi képességével együtt, az általános akarat legfőbb irányítása alatt egyesül, és mindenkit testületesleg az összesség elkülöníthetetlen részévé fogadunk." Rousseau javaslata tehát az államnak minden tekintetben alárendelt polgár. Ennek ókori példáját Spárta társadalmában látja, szorosan idevágó más, főleg kulturális és morális megfontolásokból eredően egyben a legmagasabb rendűnek is tartva ezt. A másik modell a személyes érdekek spontán harmóniájára épülő állam, amelyben azonban éppen ennek a harmóniának a biztosítása kétséges, s amely ezért a káosz és züllöttség veszélyét rejti magában. Erre Athén, a korban pedig Anglia a példa.

Nem kétséges, hogy Vörösmarty elképzelése inkább Spártához áll közelebb, ha nem is azonos azzal. A **Szózat**, a **Honszeretet**, a régi hazafiak jellemzése egyértelműen és eszményként fogalmazzák meg a hazának teljesen alárendelt, pontosabban önmagát alárendelő egyén képét. Ez világképének ismeretében úgyszólván szükségszerűnek is látszik: mivel az egyénen túl nem lépő törekvések nem biztosíthatják az egyéni boldogságot, így az érdekletika elvetésével természetszerűen adódik a hazának való önkéntes alávetettség. Állam és egyén viszonyának jobb megértése céljából ki kell térnünk az individualizmus kérdésére, hiszen az egyéniség tudatának jelentkezése, bizonyos önállóságának követelése a romantika egyik általános jellemzőjének tekinthető. A kettő közti viszonyt Vörösmartynál nagyjából már áttekintettük, de megállapítható, hogy ezek általában sincsenek egymással szükségképpen ellentétben. A nemzeti romantika nem a teljesen alávetett rabszolgatömegek létrehozását tekinti üdvöztetőnek, hanem az önmagukat megvalósító, nagy emberi értékekkel rendelkező egyének saját érdekeikből következő, egyben egyéni fejlődésüket is biztosító összefogását, a "kiművelt emberfők sokaságát". Minden további magyarázat fölösleges, ha arra gondolunk, hogy az egyént egyes műveiben a hazának abszolút módon alávető Rousseau sem valamelyik keleti despotikus birodalom, hanem Spárta szabad akaratukból döntő és öntudatos polgárainak képét idézi fel, mikor erre a berendezkedésre példát keres. Hasonló elvet vall Wesselényi is,¹⁹ nézetét általános érvénnyel fogalmazva meg: "A szabadság függetlenség ... Hogy tehát valaki szabad legyen, vagy az kell, hogy külső tárgyak s szükségeknek őt nyomó hatalmát magára nézve megakassza (paralizálja), vagy, hogy sok módja legyen azoknak eleget tenni ... azon függetlenség, mely a szükségek s óhajtasok megkevesítéséből jó, nem cselekvő csak szenvedő szabadság ..."

Vörösmartynál azonban még további magyarázatot is találunk. Egyén és közösség viszonyában ugyanis bizonyos változás figyelhető meg nála. Mint Tóth Dezső megállapítja, sokáig jellemző rá, hogy magánélet és közélet közt bizonyos ellentétet lát, hogy például Zalánban a boldogságvágy még nem képes a közösségbe teljesen beleolvadó életcélt adni. Az elmentmondás tartalmát Tóth Dezső a régi nemesi formák és az individualizmus új, polgári formája közti konfliktusban jelöli meg.²⁰ Mindez kétségtelenül így van. Később azonban a viszony harmonikussá válik, s ezt az teszi lehetővé, hogy a közösségnek, az államnak is megjelenik egy új, az újfajta individualizmust feloldani, magábafoglalni képes formája.

A reformkornak, jellegénél fogva, szüksége volt arra, hogy az elvetendő régi és a létrehozandó új társadalmi állapot fő jellemvonásait viszonylag pontosan megfogalmazza. Fogalmaik azonban természetesen eltértek az utókor, a történetírás által meghatározottaktól. Úgy tűnik, maga a kor a régi és az új közti döntő különbségek egyikét - s témánk szempontjából is ez a legfontosabb - a jog alapvetően eltérő realizálódásában látta. Berzeviczy az egész középkort jellemzi így:²¹ "Egyetértés és a közkormányzatnak ereje hiányzott. Az országok sínlódtak. Mindenütt fejtelenség uralkodott. A főurak hadakoztak a király és egymás ellen. Minden állam tetteleg és erkölcsileg szét volt szaggatva." A jog kérdése különös élességgel vetődik fel az uralkodó - nép uralkodó - nemzet közti viszonyt vagy legalább azt is boncolgató művekben. Néhány a példák közül:

A néptől nem erigedek magamnak törvényt
szabadni

- mondja Vencel Katona Ziska-drámájában.

Ki mer határ közé
Szorítani engemet, ki számot kérni
Tettemről? úr vagyok s ki ellenem
Vét, vesszen el.

- hangzanak Stibor vajda szavai Kisfaludy Károly művében. Kísérteties hasonlósággal fogalmazódik meg a zsarnokság, az önkény lényege, amely tehát a jog személyes kisajátításában, személyekhez-kötöttségében áll. Bajza az ellenpéldát is látja, a célt is kimondja:

S ah rólad is te új
Világ félistene,
Washington, énekem
Föllengve zengene.

Lefesteném, mi bölcs
Elvekre alkotád,
Túl messze tengeren
Ama boldog hazát.

Hová e vérező
Kebel sóhajtozik,
Hol emberkény helyett
Törvény uralkodik.
(A rabköltő)

Emberkénynél hatalmasabb
Lesz a törvénybetű...
(Honfidal)

Emberkény és törvény kettősségében itt is a személyes jellegű, illetve a mindenkire kiterjesztett és kötelező jog és törvény kettősségét fedezhetjük fel.

Vörösmarty esetében régi és új, elutasítás és követelés általánosságban és konkrétan is kifejeződik. A múlt általános megtagadása a leginkább **A két szomszéd**ban jut érvényre. A mű szinte határvonalat húz Vörösmarty költészetében, bár talán nem éppen olyan értelemben, mint az a szakirodalomban szerepel.²² A mű megértésének valószínű kulcsa, hogy mi okozza Tihamér tragédiáját. Ez mindenképpen az igazságtétel módjában rejlik, de nem kizárólag abban áll, hogy az igazságtétel egyben embertelen harc, öldöklés jellegét ölti, bár kétségtelen, hogy a legdirektebb összefüggés ez. De miért kell Tihamérnak személyesen igazságot tenni? László ígéretét a királyi büntetésre ezzel utasítja vissza:

A szomszéd Káldor szerzett nekem ennyi keservet;
Kérlek ezért, törvény által büntetni ne hagyjad
Őt, de megengedd, hogy viadalra kihíjam egyenként
Vérem dulóit s gyönyöröm lesz benne, ha vesznek.

Még pontosabban tolmácsolják álláspontját a királyi hírnök szavai:

Lászlónak hirlője jövök Sámsonfi nevében,
Hozzád s társaidhoz, Káldor, meghozni halálos
Bajnak ajánlását. Méltók, hogy vesszetek el mind
Vértörvény által ...
Mégis azért őtet meg nem nyugotja haláltok
Vak törvény által, maga hi fel bajra egyenként.

A tragédia tehát akkor válik visszafordíthatatlanná, amikor a törvényt vaknak tartva Tihamér elutasítja a mindenki felett uralkodó hatalom közbelépését. Így a mű sokkal inkább a személyekhez kapcsolt jog művészi megtagadása, vagy legalább mindenképpen az is, mint a harcos nemesi erények elutasítása, s ezzel közvetve az objektivált, általános törvény melletti érvelés is. A két szomszédvár környezetében keletkezett más művek is alátámasztják ezt, s egyben konkrétan meg is fogalmazzák. A **Pusztaszer** című versben a törvény a "hon biztos alapja", Árpád pedig nemcsak hon-szerző, hanem az első nagy törvényhozó is. A jog **A bujdosókban** is döntő kérdés. A konfliktus fő oka a jog különböző értelmezése - és természetesen az ennek megfelelő cselekedetek -, amely a párbeszédnek is egyik állandó témája.

Az ország lelke s törvény én vagyok

- vallja Zsigmond, épp ezzel váltva ki az ellenállást:

Királyt kerestem, Kont, s találtam is.
Királyt, barátom, aki, mint magunk,
Törvény alatt lesz, s úgy uralkodik

- mondja Laczfi.

Ebben az időszakban - 1830-31 táján - körvonalazódik tehát az új, az objektivált, általános, személyektől függetlenül realizálódó jogra és törvényre épülő állam eszménye. Ez jelenti a továbbiakban annak a közéletnek a színterét, amely most már képes célt és kielégülést nyújtani az egyéni boldogságvágy számára, tehát amelynek megjelenésével megszűnik az eddigi ellentét.

Ez az állam valóban modern elképzelés. Úgyszólván Rousseau-féle elveken alapszik, hiszen a törvény átalakulása Rousseau számára is a modern, polgári állam feltétele: "Kétféle függés van: függés a dolgoktól, mely a természettől való, és függés az emberektől, mely a társadalomtól való ... Az emberektől való függés ... zilált, s így minden vétek szülője ... Ha van rá mód a társadalom e bajának orvoslására, az nem más, mint törvénnyel helyettesíteni az embert, a közakaratot pedig valóságos erővel fegyverezni fel, amely magasabbrendű minden egyéni akarat tevékenységénél. Ha a nemzetek törvényeinek is lehetne, mint a természet törvényeinek, hajthatatlansága, akkor az emberektől való függés ismét dolgoktól való függéssé változnék. Egyesülne így az államban a természetes állapot minden előnye a társadalmi állapot minden előnyével."²³ Ezzel az állam eszménye tehát még egy sajátos természetesség-eszménnyel is összefonódhat.

Állam és nemzet persze Vörösmartynál már egybeesik, még ha az épp ezáltal létrejövő modellt az elemzés vizsgálhatja is kétféle szempontrendszer alapján. Az egybeesés ténye azonban nagyon jelentős, mert egyben az állampolgári és a nemzeti lojalitás összeolvadását is jelenti, igen stabillá téve ezáltal a nemzetállam eszményét. Nem véletlen, hogy Carlton Hayes ezt a nacionalizmus ismérvének tartja, ami szerinte tehát: "a patriotizmus fúziója a nemzetiséggel és a nemzeti patriotizmus predominanciája minden egyéb emberi lojalitás fölött."²⁴

Ez a fúzió a kortársak nagy részénél azonban korántsem ilyen magától értetődő. Bajzánál például jól elkülönül egymástól "polgárerény" és "honérzelem", bár a kettő nem ellentétes, inkább egymáshoz kapcsolódó fogalom. A nemzeti és az állampolgári lojalitást a magyar nacionalizmus sajátos, a dolgozatban már tárgyalt helyzete miatt is össze kellett valahogyan kapcsolni. Ez a körülmény azonban legalább annyira hátráltatta, mint siettetette ezt a fúziót, hiszen egyben a politikai harcok mindenkor állásától is nagymértékben függővé tette a két elem viszonyát. Kitűnően látható ez Wesselényi példájából.²⁵ A kétféle értékrend a legteljesebb harmóniát képezi, sőt már-már összeolvad, amikor a hazafi fogalmát így adja meg: "... törvényes alkotmánnyal bíró ország olyan tagja, ki hazájához s fejedelméhez hív." Másutt viszont kimondottan ellentétes a két értékrend: (II. József jobbágyrendeletéről szólva:) "Mint ember áldom érte a nevét, mint polgár hálálom bölcs és kegyes tettét, mellyel még elég jókor tudott

egy különben már el nem kerülhető véres megrázkódtatást megelőzni. De mint hazafi kesergem, hogy erőszakos kezekkel cselekedvén, amit törvénynek kellett volna tenni, megfosztotta nemzetemet azon szent kötelessége teljesíthetésétől, hogy önmaga tegye meg ezen első lépést ..." Ez az el-lentét a korban meglehetősen gyakori, ráadásul elég gyakran a haladás el-len hat.

A Vörösmartynál gyakori "hazafi", "honfi" tartalmában azonban már elkülöníthetetlen a nemzeti és az állampolgári értékrend.

Az államnak, a hazának ez az elmélete - ha ugyan szabad így nevezni - jellegzetes romantikus konstrukció: érveit inkább az ember lényegesebb komponensének tartott érzelemtől, mint az értelemről kölcsönzi, még ha azok bizonyos fokig a logika próbáját ki is állják. Hiszen az emberiség nemességét is elsősorban az érzelem alapozhatja meg, mivel

Istentelen frigy van közötted,
Ész és rossz akarat!

Érdemes itt a Kelet népe 1841-ben egyik bíráló megjegyzését felidézni. Széchenyi a jog személyes, diktatórikus gyakorlását elutasítva azt egyben a "szív politikájával" azonosítja. Vörösmarty tagadja ezt az azonosságot, és az egyetlen humánus, igazságos politikát éppen az érzelmeken alapuló politikában látja. S ez jól mutatja, hogy mi társul az érzelemhez és az értelemhez Széchenyi illetve Vörösmarty gondolatvilágában.

Végül pedig ez a nemzet-eszmény képes harmonikusan kapcsolódni a haladás programjához, képes az emberiség sorsához kötődni, ahelyett hogy attól elhatárolódna. Ezért nem tekinthetjük a nagy gondolati költeményeket sem a nemzeti célok megtagadásának, annak, hogy bennük ezt a nemzetre alapozott értékrendszert Vörösmarty már elveti. A látókör, a világkép itt már kétségtelenül szélesebb. Az egyén szempontjából ez azonban váltást nem jelent: az egyetemes haladást csak nemzetenként lehet megvalósítani, s az egyén is csak ennek keretei közt képes a hatásos erő kifejtésre, a tettek közvetlenül a nagyvilág végtelenjét célul tűzve hatás nélkül aldód-nának fel. "Egész világért, egész emberiségért halni: azt isten teheté; ember meghal háznépéért, ember meghal hazájáért; halandó szív többet nem bír."²⁶ Ahogy Eötvös József kifejezi ezt az összefüggést: "Egyes emberek patrióták, de népek kozmopoliták legyenek, és boldog lesz a világ."²⁷

A haladás csak mint a nemzet, a nemzetek haladása képzelhető el - s ez talán mindennél jobban jellemzi Vörösmarty nacionalizmusát is.

A dolgozat végére érve, az összefüggések talán kissé sematikusaknak, az egyes megállapítások pedig summásaknak tűnnek. Egy ilyen, a gondolatrendszer lényeges elemeit, valamint a köztük lévő alapvető összefüggéseket tárgyaló dolgozatban ez azonban - már csak a téma nagyságánál fogva is - talán érthető és megbocsátható. A részletek megfelelő árnyalása egyrészt a bennük való túlzott elmerülés, másrészt a gondolatmenet túlzott megterhelésének, így áttekinthetetlenségének a veszélyét rejtette volna magában.

István Lóczy

Die Nation in den Werken von Vörösmarty

Die unserem Reformzeitalter entsprechende Periode wird in der Geschichte der europäischen Länder gewöhnlich die Zeit der nationalen Erwachung, der nationalen Erneuerung genannt. Das Ziel ist, bürgerliche Nationalistaaten zustande zu bringen mit der Erschaffung und Anwendung der zwei sehr wirksamen Waffen, der verschiedenen Arten des Nationalismus und Liberalismus. Die Arbeit wirft zwei Hauptfragen auf und ist bestrebt, sie zu beantworten: warum und inwiefern wurde die Nation in Vörösmartys Dichtung zum Ideal, und wie sie als solches zu charakterisieren ist. Um die Fragen beantworten zu können untersucht er die allgemeinen Züge der Weltanschauung von Vörösmarty und im Zusammenhang damit kommt er zur Erörterung der speziellen Probleme der Nation. Die Gesichtspunkte der Analyse sind sowohl geschichtlichen als auch literarischen Charakters, dies widerspiegelt sich auch in den angewandten Quellen und in der angeführten Fachliteratur.

Néhány, a dolgozat szempontjából alapvető mű gondolatmenetének vagy szemléletének felhasználását nem mindig jelöltem külön. Ezek a következők:

Tóth Dezső, **Vörösmarty Mihály** 2. kiadás (Budapest, 1974.)

Tóth Dezső, **A polgári nacionalizmus kialakulása a magyar irodalomban** (MTA I. OK. 1960.)

Hans Kohn, **Nationalism: Its Meaning and History** (Princeton, 1955.)

Hans Kohn, **Die Idee des Nationalismus** (Berlin, 1962.) **Nationalism in Eastern Europe** (University of Washington, 1971.)

Ragyognak tettei ... (Székesfehérvár, 1975.)

Szűcs Jenő, **Nemzet és történelem** (Bp. 1974.)

A magyar nacionalizmus kialakulása és története (Szerk. Andics Erzsébet, Bp., 1964.)

Kovács Endre, **Szemben a történelemmel** (Bp. 1977.)

Ludassy Mária, **Valóra váltjuk a filozófia ígéreteit** (Budapest, 1972.)

Jegyzetek

1. C. Hayes meghatározását idézi Szűcs Jenő, **Nemzet és történelem** (Bp., 1972.) 143. továbbá: "A nacionalizmus ... kifejezi a polgárságnak azt az álláspontját, hogy a nemzet a legfőbb érték..." (Klanczay Tibor, **A nacionalizmus előzményei ...** MTA I. OK: 1960. Bp., 1974.) és: "A nacionalizmus lelkiállapot, amelyben az egyén a nemzeti állam iránt érzi a legnagyobb lojalitást" (Hans Kohn, **Nationalism: Its Meaning and History** 9.)
2. Eötvös József, **A karthausi** (Bp., 1973. 41.)
3. **Athenaeum - Auswahl** (Leipzig, 1978.) 164.
4. Ugyanott, 70.
5. Martinkó András, **Földi menny** (Ragyognak tettei ... Tanulmányok Vörösmartyról, Székesfehérvár, 1975. szerk.: Horváth Károly, Lukácsy Sándor, Szörényi László. 67-103.)
6. **A francia felvilágosodás morálfilozófiája** (Bp., 1975. szerk.: Ludassy Mária) 52.

7. Széchenyi Levele jószágigazgatójához (Széchenyi István Válogatott Írásai, Bp., 1959. 65.)
8. Széchenyi, Lovakról (Széchenyi István Válogatott Írásai, Bp., 1959. 61.)
9. Jósika Miklós, Abafi (Bukarest, 1958.) 31-32.
10. Wesselényi, Balítéletekről (Kriterion, 1978.) 116-117.
11. Herder, Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról (Bp., 1978.) 228.
12. A Kelet népe 1841-ben (VMÖM. 16. kötet, Bp., 1977.) 71.
13. Részletesebben lásd: Arató Endre, A magyar nacionalizmus kettős arcu-
lata ... (A magyar nacionalizmus tört., c. kötetben, Bp., 1964.
szerk. Andics Erzsébet.)
14. Vörösmarty, Eger (Vörösmarty Válogatott Művei, Bp., 1974.
szerk. Martinkó András) 1. kötet, 963.
15. VMÖM. 16. kötet, idézett kiadás, 25.
16. Kölcsey, Mohács (Kölcsey Ferenc Válogatott Művei, Bp., 1975.
555.)
17. VMÖM. 16. kötet, id. kiadás, 14.
18. Rousseau, Értekezések és filozófiai levelek (Bp., 1978.) 478.
19. Wesselényi, Balítéletekről (Kriterion, 1978.) 138-139.
20. Tóth Dezső, Vörösmarty Mihály (Bp., 1974.) 75-76.
21. Berzeviczy, A parasztnak állapotáról Magyarországon (Bp., 1979.)
360.
22. A két szomszédvárról lásd: Horváth Károly, A romantikus lélek- és
jellemábrázolás Vörösmarty epikájában és drámai műveiben (Ragyog-
nak tettei ... id. kiadás 108.), Barta János, Vörösmarty patrio-
tizmusa (It 1950. 4. sz.), Fried István, A két szomszédvár és
Mickiewicz Pan Tadeusza (Ragyognak tettei ... id. kiadás, 132.)
23. Emil vagy a nevelésről (Bp., 1978. 57.)
24. Szűcs Jenő, i. m. 143.
25. Balítéletekről id. kiadás, 85. illetve 229.
26. Kölcsey, Mohács, id. kiadás, 561-562.
27. Eötvös József, Vallomások és gondolatok, (Bp., 1977.) 57.